Gezondheidszorg in het begin van de negentiende eeuw:

Johannes Gommarus Tielemans dokter en herbergier te Nederweert

door

Mathieu Hermans

Van de Nederweertenaar Johannes Stoutemans zijn twee, met schrijfpapier doorschoten ***„Almanachen"***[1] bewaard gebleven, waarin hij tussen allerlei huishoudelijke notities over de jaren 1802-1816 in verband met ziekte in zijn gezin optekent

„Betaelt aen den doctoor van Heijthuijsen den 13 september anno 1813 6 gülden. Betaelt voor twee fleskens in den apteek 5 gülden. Betaelt voor een fles wijn 2 gülden. Betaelt voor vier spaeijkannekens wit bier 1 gülden 4 stuijver. Verteert met gaen en staen 2 gülden".

Dat de kwaal met deze medicijnen niet afdoende bestreden was, blijkt uit een vlak daarop volgende notitie, die nog eens rept van ***„twee fleskens 5 gülden, 60 pillen 15 stuijver, een recept 12 stuijver, twee pond honing 1 gülden 10 stuijver".***

Zo'n eenvoudige mededeling kan prikkelend werken op de nieuwsgierigheid naar het verleden. Dan rijzen er vragen als: waarom ging boer Stoutemans naar Heythuysen? Was er dichter bij huis geen medische hulp te bekomen? Het antwoord zou kunnen zijn, dat de ***„doctoor van Heythuysen"*** een grotere faam genoot dan zijn collega-heelmeesters. Dit verschijnsel komen we al in de 18e eeuw tegen. Bij gelegenheid van een proces voor het opperste gericht van het graafschap Loon in 1750 verklaart pastoor Johannes E. Parren van Stramproy schriftelijk, dat zekere Henderik Hornix, die reeds twintig jaar zijn parochiaan is ***„binnen Stramproy ende lande van Thorn is exerceerende publiquelijcke de chirurgie in groote conste".*** Menigmaal, aldus deze verklaring, komen mensen van heinde en verre te voet of te paard om hem te consulteren, terwijl ***„verscheijde patienten, soo uijt het Luijker landt, Gülicker landt, landt van Weert en Overmase hun tot Stramproye doen vervoeren en brengen, om aldaer door geseijden meester Henderik Hornix te woorden gecureert".***[2]

Wie een onderzoek instelt naar de volksgezondheidszorg in de gemeente Nederweert

komt tot de ontdekking, dat de bewaarde archieven van vóór 1820 zich hierover in een diep stilzwijgen hullen.[3] Niet zo verwonderlijk overigens als men bedenkt, dat het Frans bestuur na 1790 in de zuidelijke Nederlanden pas een eerste aanzet gaf tot enige overheidsbemoeienis. Toen werd aan de gemeenten, ter beveiliging van de openbare gezondheid opgedragen voorschriften uit te vaardigen met betrekking tot het schoonhouden der wegen, bestrijding van besmettelijke ziekten, toezicht op de kwaliteit van levensmiddelen, bewoning, etc. De uitvoering van deze voorschriften kostten de gemeentebesturen natuurlijk geld, hetgeen weer leidde tot extra belasting. Het enthousiasme bekoelde daarom spoedig.[4]

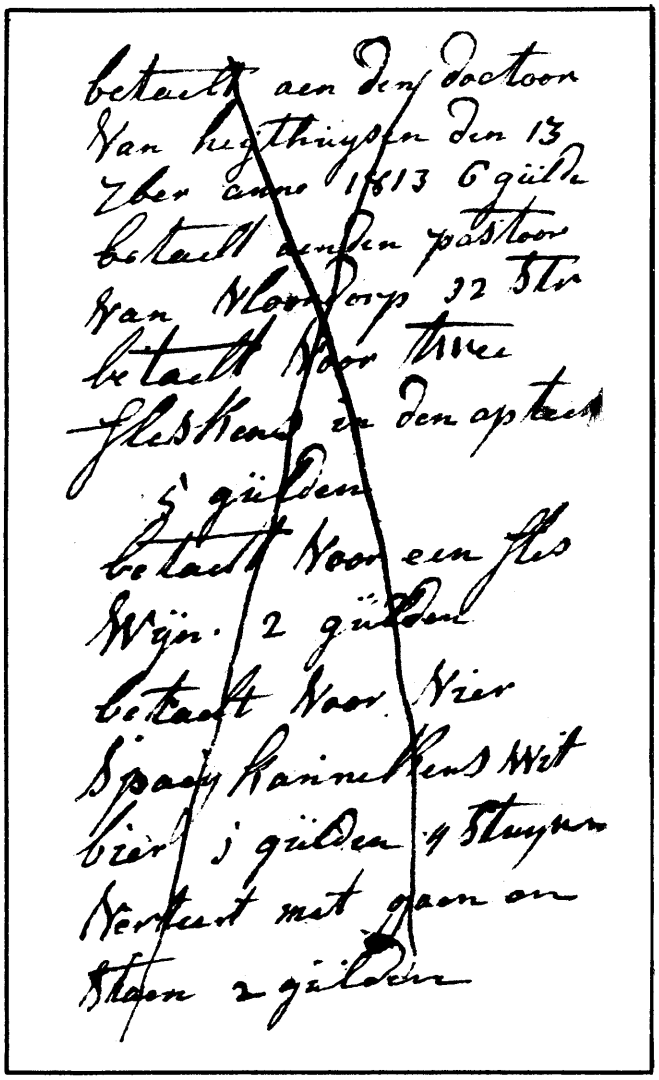

Ziektekosten, opgetekend door Joannes Stoutemans (Nederweert, 1813)

De eerste Nederlandse staatsregeling (1818) nam de opvatting, dat de behartiging van de openbare gezondheid een taak voor de gemeente is, van het voormalige Franse gouvernement over. Ook de oude tweedeling in de beoefenaren van de geneeskunst werd gehandhaafd in het onderscheid tussen academisch gevormde artsen (medicinae doctores) en overige geneeskundigen. Over deze laatste groep straks meer. Bij de uitvoering van deze wet namen de provinciale commissies een centrale plaats in. Voor Limburg was dit de ***„Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt"***, zetelend te Maastricht. Zij oefende niet alleen een controlerende taak uit (onbevoegde uitoefening, overschrijding honoraria, behuizing geneeskundigen, inrichting praktijkruimte), maar ook een stimulerende (bevordering nieuwe medische technieken en geneesmiddelen, vaccinatie tegen pokken, bestrijding besmettelijke ziekten, afnemen van examens en bevorderen van geneeskundig onderwijs).[5]

Alvorens een bezoek te brengen aan Nederweerts eerste dokter is het van belang even stil te staan bij de soorten van geneeskunstbeoefenaren, die de wet van 1818 onderscheidde. Vooraf dient te worden opgemerkt, dat we bewust van ***„geneeskunst"*** (l'art de guérir) spreken, en niet van ***„geneeskunde"***. De medisch praktizerenden worden in de beginjaren van de vorige eeuw steeds gesierd met een toevoegsel, dat in onze moderne ogen meer dan met techniek alleen te maken heeft. In de bewaarde archiefstukken van de provinciale commissie komen we „de geneeskunde" dan ook voortdurend tegen als ***„de geneeskunst"*** of ***„de kunst"***. En geneeskundigen als ***„kunstbeoefenaren"***. Was het ambt en zijn bedienaar destijds dan toch nog niet geheel ontdaan van zijn metafysisch waas, zijn magie?

In de periode die we hier willen behandelen, treffen we in het land van Weert behalve de universitair opgeleide arts ook andere personen aan, die wettelijk bevoegd waren in de geneeskunst werkzaam te zijn: de ***„heelmeester"*** (chirurgien), de ***„officier van gezondheid"*** (officier de santé), de ***„apotheker"*** (pharmacien) en de ***„vroedvrouw"*** (accoucheuse). In de Franstalige correspondentie wordt de laatste ook wel ***„sage-femme"*** genoemd.

Hun bevoegdheden waren door de wet weliswaar afgebakend, maar desondanks ontstonden er in de praktijk vaak problemen, die oplaaiden tot openlijk gekibbel. Want zó eenvoudig als hierboven opgesomd, zag het lijstje er namelijk niet uit! Behalve ***„heelmeester"*** kon men ook ***„heel- en vroedmeester"*** zijn. En de titel ***„heelmeester-ten-plattelande"*** hield een bepaalde beperking in. De z.g. ***„officier van gezondheid"*** mocht in een accute situatie medisch handelen, maar overigens behoorde hij alleen bij ***„het begin van eene ziekte"*** op te treden, waarna hij bij het uitblijven van beterschap zijn plaats aan het ziekbed moest afstaan aan een volledig(er) bevoegd geneesheer. Als we daarbij bedenken, dat de kwakzalverij in die dagen nog hoogtij vierde, kunnen we ons voorstellen, dat de provinciale commissie vaak moest interveniëren en geen slapend comité was.

We hebben dan ook dankbaar gebruik gemaakt van de nagelaten schriftstukken van deze commissie.[6]

Onder de geneeskunstbeoefenaren van de stad Weert ontmoeten we in 1820 voor het eerst Johannes Gommarus Tielemans, geboren te Mechelen in 1778, die de titel ***„officier van gezondheid"*** mocht voeren, gelijk allen die waren opgeleid aan de Militaire Geneeskundige School te Utrecht, en daarna geruime tijd praktisch werkzaam waren geweest als militair geneesheer. Na enige omzwervingen besloot de inmiddels 42-jarige zich zelfstandig in Weert te vestigen als heel- en vroedmeester. Hij zou weliswaar nog een aanvullend examen in de verloskunde moeten afleggen ten overstaan van de provinciale commissie, maar deze had voldoende vertrouwen in de practicus, zodat hij enkele maanden voor het examen reeds een voorlopige erkenning kreeg als ***„accoucheur".*** Nu was het in Weert niet zo eenvoudig als medicus een ruim bestaan op te bouwen. Tussen 1820 en 1830 treffen we er twee universitair opgeleide artsen aan: dr. A.W. Janssens en dr. J.M. Rijcken. Bovendien nog de heel- en vroedmeester J.D. Ulens en A. van Swijgenhoven, die zich heelmeester-ten-plattelande (chirurgien de campagne) mocht noemen, waardoor hij een uitgebreider medisch terrein kon bestrijken dan Tielemans als officier van gezondheid. Dat de laatste het moeilijk had met de concurrentie blijkt uit zijn brieven aan de provinciale commissie, waarin hij o.a. informeert, of A.W. Janssens (die de practijk van zijn vader over nam) wel bevoegd is, omdat hij in het buitenland gestudeerd heeft. De commissie kan hem geruststellen: na zijn opleiding te Duisburg heeft deze collega examen afgelegd aan de faculteit te Leiden. Meer dan eens attendeert hij Maastricht ook op de bevoegdheidsoverschrijding van vroedvrouw Verscharen ***(„la femme Verscharen",*** want men correspondeert in het Frans).[7] Het is hem een doorn in het oog, dat zij ***„onnatuurlijke verlossingen"*** verricht en zelfs leerlingen houdt.

In 1822 besluit Tielemans zich in Nederweert te vestigen.[8] De uitgestrekte gemeente bood voldoende perspectief, want er woonde nog geen heelmeester, zelfs geen vroedvrouw. Bovendien zou zijn uit Weert afkomstige vrouw Magteld Smets in haar geboortestreek kunnen blijven. Hij zou haar zelf in de verloskunde onderwijzen, zodat ze hem bij zijn werk als vroedmeester kon assisteren. Op zijn vraag naar het recht om medicamenten te verkopen antwoordt de provinciale commissie, dat ***„de kunstbeoefenaren welke op het platteland het regt hebben de medicamenten aan hunne patienten te leveren, niet gehouden zijn uit dien hoofde een patentregt als apotheker te nemen".***
Geheel in de geest van die tijd namen

De Docter.
God is de Medecyn, Voor doodlik hels fenyn.

Js't Leeven machteloos en kranck
Men neemd een viese of bitre Dranck,
Of't Lichaam weeder mocht geneesen:
Waarom dan voor een korten tydt,
Niet aangevaard wat bitterheid,
Om eeuwiglyck gesond te weesen.

(„Het Menselijk Bedrijf",
Johannes en Caspaares Luiken, 1694)

Nederweerts gemeentenaren tegenover de nieuwe dokter een afwachtende houding aan. De gewone mensen waren van oudsher zó gewend zelf hun lichamelijke kwalen en ongemakken te bestrijden, dat ze een dokter bij voorbaat met wantrouwen tegemoet traden. Vaak genoot bijvoorbeeld de buurvrouw een groot gezag als raadgeefster: een verkoudheid zou wel vanzelf overgaan. Thee drinken van kamille kon nooit schaden. Of een glas bier, dat met een gloeiende pook aan de kook was gebracht, daar kwam je van aan het zweten. Bij ingewandstoornissen een kopje zand doorslikken. Slakken in suiker gesmolten hielpen tegen alles. Soms was de aanbevolen therapie verweven met een godsdienstige handeling, zoals een peulschil begraven in de grond om klokslag twaalf uur middernacht, en dan zoveel maal een kruisteken maken met het gezicht naar de kerk. Als de schil verrot was, zou de kwaal geweken zijn...
Als buurvrouw het zelf niet wist, kende zij heus wel iemand uit de streek, die een hardnekkige

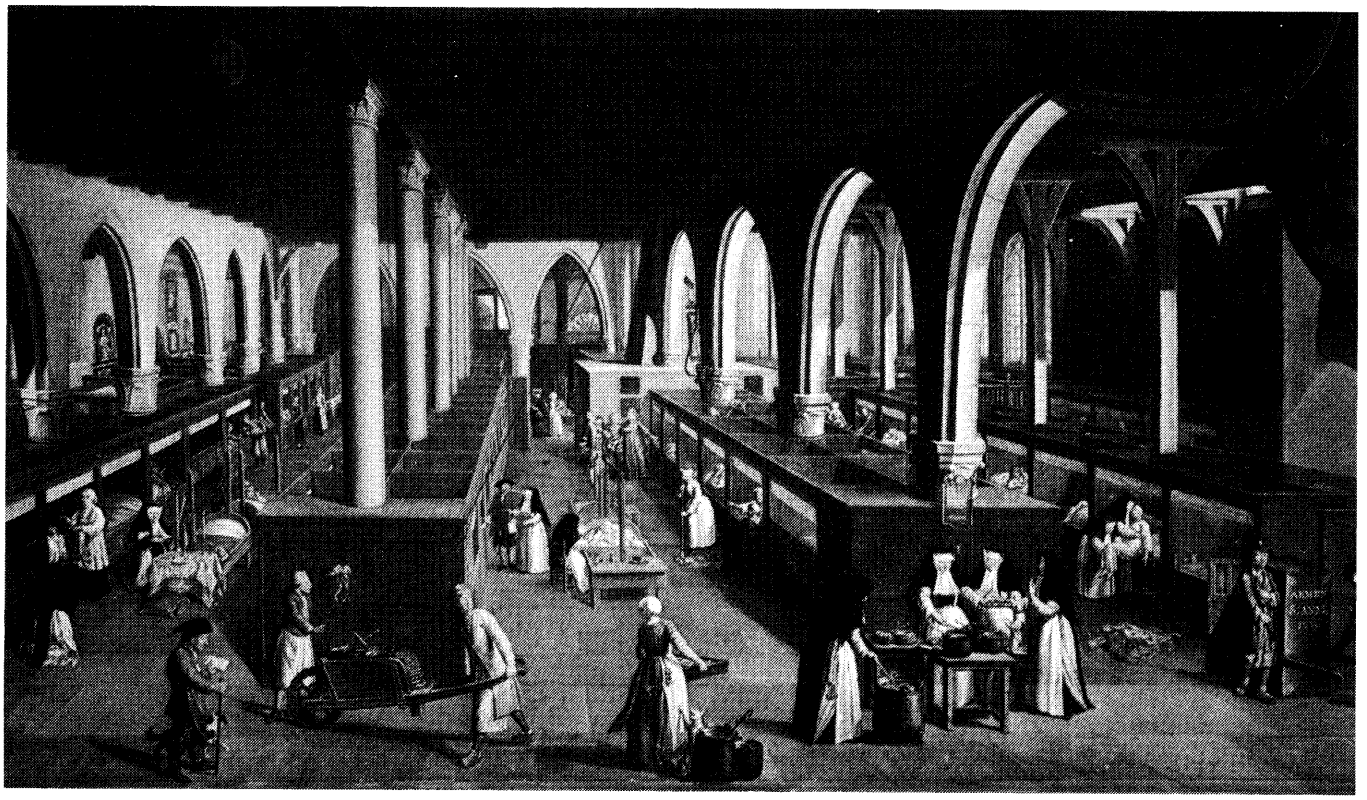

Het St. Janshospitaal van Brugge in 1778 (schilderij van Jan Beerblock).

kwaal kon ,,afbidden'' of ,,bespreken''. Dat de kwakzalverij in die dagen hoogtij vierde, onthullen de archieven van de provinciale geneeskundige commissie overduidelijk. Vernemen we daaruit niet, dat Tielemans zelf, kort na zijn vestiging te Nederweert bij de doodzieke Willem van Herten op de Waatskamp werd geroepen? De familie had de hulp ingeroepen van een zekere Anna Sprankemans, de vrouw van Jan Abarams, een timmerman wonende in het Molenstraatje te Weert. Zij was ,,gespecialiseerd'' in de behandeling van ***,,toevallen en darmbreuken''.*** Toen onze echte dokter aan het ziekbed werd geroepen, was het te laat. De arme van Herten stierf onder helse pijnen ten gevolge van een beknelde breuk.
En had Tielemans reeds in zijn Weerter jaren niet op onaangename wijze kennis gemaakt met de onfrisse praktijken van de plaatselijke schoolmeester Henri Janssen, die buiten schooltijd kinderen tegen pokken vaccineerde en bij hun ouders aderlating toepaste? Heelmeester van Swijgenhoven had destijds deze strafbare feiten aan de hoge overheid gemeld, evenals die van de Weerter vrouw Pekx en de Nederweertenaar Mathijs van den Craen. Er waren nog anderen en – buiten het Weerter land – zelfs pastoors, die zich schuldig maakten aan ***,,charlatanerie''.***
Hoewel de commissie zeer ad rem met brieven aan de plaatselijke overheid reageerde op meldingen van onbevoegde uitoefening, ontkomt men niet aan de indruk dat de locale besturen nogal lankmoedig waren in hun vervolgingsbeleid.

Nee, een goed-belegde boterham leek er voorlopig, ook in Nederweert, voor de dokter niet in te zitten. Daarom houdt heel- en vroedmeester Tielemans bij zijn medische praktijk in de Kerkstraat tevens een herberg met beperkte logementsaccomodatie, die in het begin van de twintiger jaren na 1800 goed beklant was vanwege het vreemde volk, aangetrokken door de graafwerkzaamheden bij de aanleg van de Zuid-Willemsvaart. Bovendien boert hij er nog wat bij.
Ofschoon het gemeentebestuur door de vestiging van deze geneeskundige over een gekwalificeerd verloskundige kon beschikken, die zijn werk uitstekend verrichtte, was Schout Adrianus Wilhelmus Vullers toch niet tevreden met de hele situatie. In 1823 maakt hij de gewestelijke overheid te Roermond deelgenoot van zijn zorgen: ***,,Daar er in deze Gemeente geene Vroedvrouw aanwezig is'',*** schrijft hij aan de gedelegeerde Commissaris, ***,,en dat alle de verlossingen door eenen alhier wonenden Vroedmeester moeten gedaan worden, welke daarvoor van de ingezetenen een zoo danig groot salaris vergt, dat het onmogelijk is om door dezelven bij voortduring te kunnen worden bijgebragt en het in eene zoo volkrijke en verre uitgestrekte Gemeente, als die van Nederweert, wel ooit kunnende voorvallen, dat er twee of meer verlossingen ten zelfden tijde te doen zoude zijn, terwijl de Vroedmeester dan wel naar een op een uur afstands van de Kom der Gemeente gelegen Gehucht kan geroepen zijn, terwijl aan den tegenovergestelden kant, of in de Kom van de***

Gemeente zelfs, tevens de hulp van de Kunst zoude kunnen gevorderd worden, acht ik het bijzonderlijk van mijne pligt U Wel Edel Gestrenge, hier van te moeten onderrigten..." Na deze wijdlopige inleiding komt de Schout tot zijn verzoek: de aanstelling van een vroedvrouw op een jaarsalaris van 75 à 100 gulden. Eerlijkheidshalve voegt hij er aan toe, dat de raadsleden het niet met hem eens zijn. Want toen hij, bij het opmaken van de gemeentebegroting voor het jaar 1824 deze post wilde opvoeren, hadden alle leden ***„de nuttigheid daarvan niet appreciërende vermeend, aan die voorstelling deszelfs adhaesie niet te moeten geven".***
De handigheid, waarmee de Schout dan de hoge overheid voor zijn standpunt tracht te winnen is opmerkelijk. Hij weet, dat hij zonder medewerking van de Raad bij Gedeputeerde Staten geen voet aan de grond krijgt. Bovendien is het hem bekend, dat er een groot gebrek aan ***„geadmitteerde"*** (bevoegd verklaarde) vroedvrouwen bestaat.[9] De eerste hindernis neemt hij door te suggereren, dat de raadsleden geen volledige kijk op deze zaak hebben, want bij hem persoonlijk hebben verschillende inwoners hun beklag gedaan. De tweede moeilijkheid kan misschien omzeild worden door niet zo'n hoge eisen te stellen, waardoor de prijs omlaag kan. Hij ontziet zich dan ook niet, aan het slot van zijn brief de gezochte vroedvrouw te schetsen als iemand ***„van oudere en eenigzinds bejaarde klasse".***
Schout Vullers vond in Roermond geen gehoor. Uit het antwoord van het arrondissementshoofd blijkt, dat Tielemans ***„vroedmeester van het district Nederweert"*** is. Een vroedmeester èn een vroedvrouw? Nee, dat was te royaal!
Of de Schout zijn teleurstelling over deze afwijzing moeilijk heeft kunnen verwerken? Hoe dan ook, men ontkomt niet aan de indruk dat dit het moment is, waarop er tussen hem en de dokter een gespannen verhouding ontstaat, die in een later document als ***„contestatie"*** zal worden omschreven. Ofschoon de ambtelijke verhouding overeind blijft, kan het niet anders zijn dan dat Tielemans zich door het hoofd van de gemeente Nederweert in zijn kostwinning bedreigd voelt. Dat hij dit niet zonder meer over zijn kant laat gaan, zullen we nog vernemen.
Kunnen we ons een beeld vormen over de wijze, waarop hij zijn medisch beroep waarnam? Als heel- en vroedmeester was hij verplicht in periodieke verslagen rapport uit te brengen aan de provinciale geneeskundige commissie te Maastricht. Woorden van lof en waardering over zijn werk worden hem niet onthouden. ***„Gij blijft voortgaan de heel- en vroedkunst met den gewenschten uitslag te beoefenen",*** geeft het hoge college in 1824 als commentaar. Een andermaal heeft men zijn verslag over de verloskunde ***„met vergenoegen"*** gezien, want omdat alle moeilijke bevallingen goed afgelopen zijn, moet hij de kunst goed toegepast hebben... Men schroomt echter ook niet om kritische opmerkingen te plaatsen. Bijvoorbeeld als uit een verslag van Tielemans blijkt, dat er op de negende dag een kraamvrouw is gestorven ***„aan overtollige afgang".*** Dat kan niet de ware doodsoorzaak zijn, wrijven de heren uit Maastricht hem onder de neus. Echter een andere ziekte, die deze afgang veroorzaakte en die U had moeten opsporen...
Al met al komt Nederweerts eerste dokter tot ons over als een kundig en zeer toegewijd man. Ondanks zijn leeftijd van ruime veertiger moet hij geëngageerd in zijn beroep hebben gestaan. De aanmoediging van zijn superieuren om zich verder te bekwamen in ***„de verscheide takken der geneeskunst"*** sloeg hij niet in de wind. Hij vraagt hen om advies bij moeilijke gevallen, informeert naar nieuwe geneesmiddelen, naar de meest-gebruikte en beste verlostang, bevordert vurig de koepokvaccinatie, helpt besmettelijke ziekten bestrijden. Hij is soms over-ijverig. Als de provinciale commissie uit een van zijn verslagen leest, dat hij op zekere dag ***„genoodzaakt was zich tot Meyel te begeven om lavementen te***

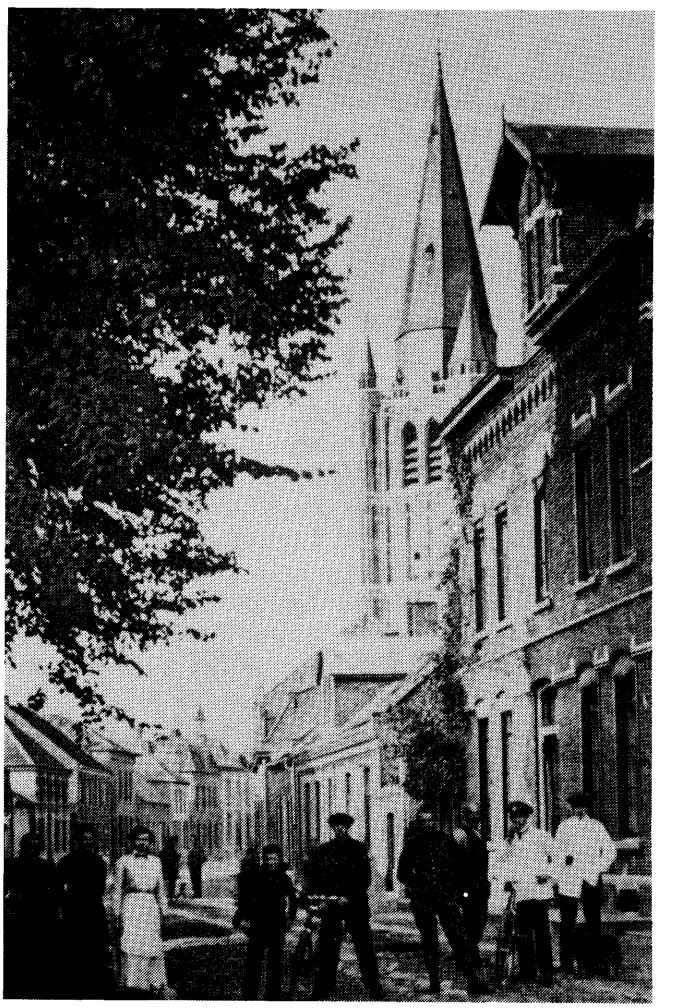

Gezicht op de Kerkstraat omstreeks 1915. Het woonhuis van dokter Tielemans stond vermoedelijk uiterst rechts op de foto, alwaar ca. 1870 door notaris Le Brun het nog bestaande herenhuis werd gebouwd (het tegenwoordige pand Van de Wouw).

zetten", beschouwt zij dit als overdreven dienstijver. Want ***„eene afwezigheid in die zin kan schadelijk zijn voor den districtdienst"*** is het commentaar. Iedere gemeente moet maar een ***„clysteerspuit aanschaffen en een man- of vrouwspersoon voor het gebruik daarvan laten onderrigten".***

We vernamen reeds, dat Schout A.W. Vullers – zij het zonder de steun van de Raad – al kort na Tielemans' vestiging pleitte voor de aanstelling van een gemeentelijke vroedvrouw. Als eerste argument daarvoor bracht hij het veel te hoge honorarium van de heel- en vroedmeester naar voren.[10)]
Niet alleen vinden we hierover geen verdere correspondentie, maar het is bovendien zo, dat de provinciale geneeskundige commissie de tarieven van de geneeskunstbeoefenaren nauwlettend in de gaten hield. Dat ondervond bijvoorbeeld heelmeester van Swijgenhoven, die ook patiënten in Nederweert had, aan den lijve. Deze had begin 1825 een zekere Mathijs Kiggen behandeld ***„wegens eene opstopping van het water"*** en daarvoor een zo gepeperde rekening geschreven, dat de man zich in Maastricht beklaagde. De commissie vond na aandachtige bestudering de nota ***„in vele punten te hoog"*** en gaf een en ander ook concreet aan: de berekende prijs van 3 gulden voor het inbrengen van een catheter mag, zeker ***„voor een weinig bemiddelde man"*** slechts *f* 1,50 zijn. Men vond ook, dat deze handeling in korte tijd te vaak herhaald werd. Ook daarop had dus bespaard kunnen worden. Als we Uw hoge rekeningen zien, verwondert het ons niet, dat zieken op het platteland zo vaak naar kwakzalvers gaan, besluit de commissie haar commentaar vinnig.
Met dit voorbeeld mag aangetoond worden, hoe adekwaat men van hogerhand reageerde op overschrijding der tarieven. We zouden dan ook een vraagteken willen zetten bij het eerstgenoemde argument van de Schout.
Als heel- en vroedmeester stond dokter Tielemans gedeeltelijk in een ambtelijke verhouding tot de plaatselijke overheid. Van het gemeentelijk armbestuur ontving hij een vaste toelage voor de verlossing van ***„arme barende vrouwen".*** In voorkomende gevallen moest hij echter ook als politie-arts optreden. Hij werd dan door de Schout gerekwireerd om na een ongeluk of vechtpartij een gewonde te behandelen of bij gewelddadige dood een attest af te geven over de oorzaak. Telkens wordt hij dan opnieuw beëdigd met de formule: ***„Ik zweer, dat ik rapport op mijn eer en volgens gewisse zal doen. Zoo waarlijk helpe mij God almagtig".***
In de twintiger jaren van de vorige eeuw werd de rust in ons dorp nogal eens verstoord door vechtpartijen na herbergbezoek. Zoals reeds vermeld was er toen veel vreemd volk in Nederweert vanwege de kanaalwerkzaamheden. Het gemeentebestuur had dan ook tijdig gezorgd dat het eigen politiecorps – bestaande uit één veldwachter – versterkt werd met enkele marechaussees, afkomstig van de brigade Weert. Er zijn gevallen bekend, waarbij onze dokter in zijn dubbelfunctie van geneesheer en kastelein wel zeer nauw betrokken raakte bij zo'n caféruzie. Een proces-verbaal van 9 juni 1824 vermeldt, dat de heren J. Prins en B. Helo, ***„aannemers der graving"*** en beiden kostgangers van Tielemans, aangifte komen doen van het feit, dat een zekere Franciscus Schrans, dagloner uit Roermond, met zoveel geweld tegen de deur van hun kamer heeft ***„getrapt en gestampt, dat men meende de deur aan stukken te zijn".*** Dit geweld ging vergezeld van scheldwoorden en dreigementen als ***„ik maak die schelmen kapot, zij moeten heden onder mijn handen sterven, het zijn maar deugnieten en schelmen en dergelijken".*** De Schout vervolgt zijn rapport met de vermelding, dat om 8 uur 's avonds J.G. Tielemans en zijn echtgenote Magteld Smets hem komen vertellen dat dezelfde Schrans, in gezelschap van Jacobus Honlit, dagloner uit Antheir (provincie Luik), die middag om 2 uur dronken hun herberg waren binnengekomen. Na het uitbraken van scheldwoorden en bedreigingen hebben zij ***„zoo danig met vuisten op eene tafel geslagen, dat dezelve is stuk gesprongen".*** Maar daar bleef het niet bij. Want

... „dat hij ze in haar huis voor den grond heeft geworpen..."

de vrouw van de heelmeester werd door laatstgenoemde zó mishandeld ***„dat hij ze in haar huis voor den grond heeft geworpen"*** en haar man genoodzaakt was de hulp van de marechausseus in te roepen. Deze namen de woestelingen in hechtenis en stelden hen ***„ter beschikking aan den Prokureur des Konings".***
Enkele maanden later kregen enige bezoekers van herberg Tielemans ruzie bij het kaartspel. Het was al laat in de avond en men had een flinke pint gedronken. Toen het tot handtastelijkheden kwam, waarbij ook de inventaris niet werd ontzien, gooide de knecht van de dokter een hunner op straat. Toen deze gast weer naar binnen kwam, werd hij door zijn drie speelgenoten zó getrapt en geslagen, dat hij onder het tonen van bloedende wonden aangifte deed. Bij het opmaken van het proces-verbaal wordt Tielemans tweevoudig gerekwireerd: als getuige van de vechtpartij en als geneesheer, want hij moet de gewonde behandelen en een attest over de aard van de kwetsuren afgeven.
Feiten als hierboven aangehaald werpen natuurlijk niet bepaald een zacht licht op de wonderlijke beroepencombinatie van geneesheer en kastelein. Toch is het niet de bedoeling Tielemans in de waarneming van zijn medisch ambt te denigreren. Integendeel. Afgezien van zijn kundigheid en ijver, waarover we reeds spraken en die geprezen werd door de provinciale geneeskundige commissie, mogen de grote verdiensten die hij verwierf voor de bestrijding van de toendertijd zo gevreesde ziekte, die wij kennen als de pokken ***(„la petite vérole")*** niet verzwegen worden.[11]
Reeds in 1815 had de Franse overheid van het ***„Département de la Meuse inférieure"*** bij circulaire aan alle gemeentelijke overheden geschreven, dat er geen twijfel meer bestond aan de werkzaamheid van het koepokvaccin. Toch, vervolgt dit schrijven, bestaan er bij de bevolking helaas nog funeste vooroordelen tegen deze goddelijke weldaad ***(„bienfait de la Divinité").*** De burgemeesters worden daarom opgeroepen zich met vlijt toe te leggen op de bestrijding van deze besmettelijke ziekte, met gebruikmaking van hun invloed op de bevolking. Daarbij moeten ze vooral niet schromen de hulp van de pastoor in te roepen, vanwege zijn groot gezag bij de parochianen. In een latere circulaire – na de Franse tijd – klaagt de ***„Gouverneur des Konings"*** van ***„het groot verzuim der ouders, die het leven en de gezondheid hunner kinderen in de waagschaal stellen",*** door de vaccinatie te weigeren. Hij vraagt zich af, of in sommige gemeenten de geneeskunstbeoefenaren in dit opzicht niet ernstig in gebreke blijven.
Dit verwijt kan niet op onze heel- en vroedmeester Tielemans van toepassing zijn. Want aan een brief van de president der geneeskundige commissie te Maastricht, gericht tot de Nederweerter dokter ontlenen we ***„dat gij U onder het getal der kunstoefenaren bevind, welke Z.Ex. om hunnen betoonden vlijt in het voortzetten der koepokinenting aan Zijne Majesteit tot het ontvangen van den gouden gedenkpenning waardig geoordeeld heeft".*** De voordracht voor deze hoge onderscheiding liep via de minister van binnenlandse zaken en had plaats in september 1824. Het zou mei 1826 worden eer het hoofd van de gemeente Nederweert van hogerhand opdracht krijgt de gouden medaille uit te reiken. Jammer, dat de blijken van waardering van zo verre moesten komen. Schout Vullers zette zijn pogingen om de gemeente van een vroedvrouw te voorzien onvermoeid voort. Om de Raadsleden hierin mee te krijgen, had hij het bedrag op de begroting sinds 1825 al verminderd tot 60 gulden. Een en ander zat onze heel- en vroedmeester behoorlijk dwars en hij beklaagde zich dan ook bij de provinciale geneeskundige commissie, met name over het feit dat het gemeentebestuur hem financieel benadeelde. Had hij namelijk geen recht op de 60 gulden, die gereserveerd waren voor een vroedvrouw? Hierop reageerde de commissie met een brief aan de Schout, waaraan we ontlenen dat de dokter ***„sedert eenige jaren zich in de verpligting heeft gevonden de arme barende vrouwen bij te staan"*** en aldus de functie van vroedvrouw waargenomen heeft. Nu hiervoor toch 60 gulden op de begroting staat, vindt de commissie ***„dat het met de billigheid overeenkomt, dat de heer Tielemans de belooning van zijnen arbeid moet genieten".*** In ieder geval is dit bedrag bestemd tot nut van de gemeenschap en een gedeelte ervan zou besteed kunnen worden tot aankoop van ***„eenige nodige instrumenten".*** De verongelijkte heelmeester had deze nuttige bestemming namelijk tevoren zelf aangegeven en de wens geuit een goede ***„forceps obstetrica"*** (verlostang) te kunnen aanschaffen.
Al spoedig bleek, dat de bemoeienissen van de heren uit Maastricht in Nederweert geen gehoor vonden. Enige tijd later richt de Raadsvoorzitter een verzoek tot de Gouverneur des Konings om de gemeente een geschikte vroedvrouw te bezorgen. Zijne Excellentie vraagt natuurlijk advies aan de provinciale geneeskundige commissie, want dat orgaan toch is belast met een eerlijke verdeling van verloskundigen over het hele gewest. Het advies vermeldt onder meer, dat er veel te weinig gediplomeerden ***(„geadmitteerden")*** beschikbaar zijn. Bovendien komt Nederweert minder in aanmerking dan andere gemeenten, omdat aldaar immers een bevoegde vroedmeester woont ***„en tevens eene vrouw tot het uitoefenen der natuurlijke verlossingen bemagtigd".*** Verder is het mij bekend, aldus de commissie-president aan de gouverneur, dat Tielemans de afgelopen twee jaren alle verlossingen ***„zoo natuurlijke als moeijelijke"*** bij de arme vrouwen van de gemeente heeft verricht, maar daarvoor niet

betaald is. Omdat er 60 gulden voor beschikbaar is, dient dit bedrag aan de vroedmeester ter hand gesteld te worden.
De gouverneur bleek niet tevreden met antwoord van de commissie. En toen hij vernam dat er in Nederweert ook nog een bevoegde vroedvrouw woonde, snapte hij er helemaal niets meer van. Per kerende post werd hem opheldering gegeven over het feit, dat ***„de huisvrouw van heel- en vroedmeester Tielemans onder deszelfs toevoorzigt en verantwoordelijkheid in de hoedanigheid als leerling de natuurlijke verlossingen met onze voorkennis sedert verscheidene jaren uitoefend".*** Ter specificatie van het achterstallige honorarium wordt aangegeven, dat de dokter sinds 1 september 1823 niet meer heeft ontvangen dan 8 Kleefse guldens ***„voor twee tegennatuurlijke verlossingen".*** De commissie onderstreept nogmaals, dat Tielemans het geld, dat de gemeente op de begroting heeft gezet rechtmatig opeist, omdat hij van het armbestuur geen cent ontvangen heeft.

Ambtelijke molens malen langzaam. Het is dan ook al medio 1825 als het college van Gedeputeerde Staten aan de Arrondissements-commissaris te Roermond opdracht geeft de ***„contestatie"*** tussen gemeentebestuur en geneesheer tot klaarheid te brengen. De Schout moet Tielemans verzoeken een nominatieve staat over te leggen van alle verlossingen van arme en behoeftige vrouwen, die hij in de jaren 1823 en 1824 verricht heeft. Deze staat zal dan gecontroleerd worden door Francis Spierings, ontvanger van het ***„armen bestuur".***
Als men de loop der gebeurtenissen tot hier gevolgd heeft, blijkt er tussen de plaatselijke magistraat en dokter weinig vertrouwen te bestaan. Ze zijn partijen geworden, die niet naast maar tegenover elkaar staan. De diepste oorzaak daarvan komt voor ons niet aan het licht.
De toon van Vullers' antwoord werpt een scherp licht op hun gespannen verhouding. Heel- en vroedmeester Tielemans, schrijft hij, kan de gevraagde staat niet overleggen. Men zou toch denken, dat iemand die geld pretendeert van het armbestuur daarvan aantekening had gehouden. Nu voert deze aan, dat hij vanwege de contante betalingen ***„dienaangaande geen annotitie hield",*** ook niet ten behoeve van het armbestuur. Hij kan dus niets bewijzen. De Schout adviseert het verzoek als ***„baatzuchtig en onrechtvaardig"*** af te wijzen, ook al omdat het begrotingsbedrag bestemd is voor het salaris van een vroedvrouw. En die som zou bovendien „te aanmerkelijk" zijn voor hoogstens 2 à 3 verlossingen per jaar ***„veronderstellend, dat hij al niet betaald ware geweest".***
Dit weerwoord gaat vergezeld van een verklaring van de armmeester Francis Spierings, een eerzaam looier uit de Kerkstraat, die bevestigt dat

(„Het Menselijk Bedrijf",
Johannes en Caspaares Luiken, 1694)

hij Tielemans ***„voor alle verlossingen, zo natuurlijk als moeijelijke, welke bij arme en behoeftige verrigt zijn"*** zowel in 1823 en 1824 betaald heeft.
Ook in volgende brieven benadrukt de Schout bij de hoge overheid, dat de pogingen van de vroedmeester, om zijn verloskundige verrichtingen tot en met het jaar 1825 aanvullend te belonen met het gereserveerde bedrag op de gemeente-begroting onrechtmatig zijn en daarom van de hand gewezen moeten worden. Uiteindelijk wordt het bestuur van Nederweert door een beslissing van Gedeputeerde Staten in het gelijk gesteld.

Het jaar daarop hervat Tielemans zijn pogingen het plaatselijk bestuur van wanbetaling te beschuldigen. Als hij medio 1826 over dat jaar nog geen honorarium uit de armenkas heeft genoten, dient hij bij het arrondissementsbestuur een klacht in. De Schout – die zich thans Burgemeester mag noemen[12] – geeft hierover als verklaring, dat het jaar nog lopende is en dat de

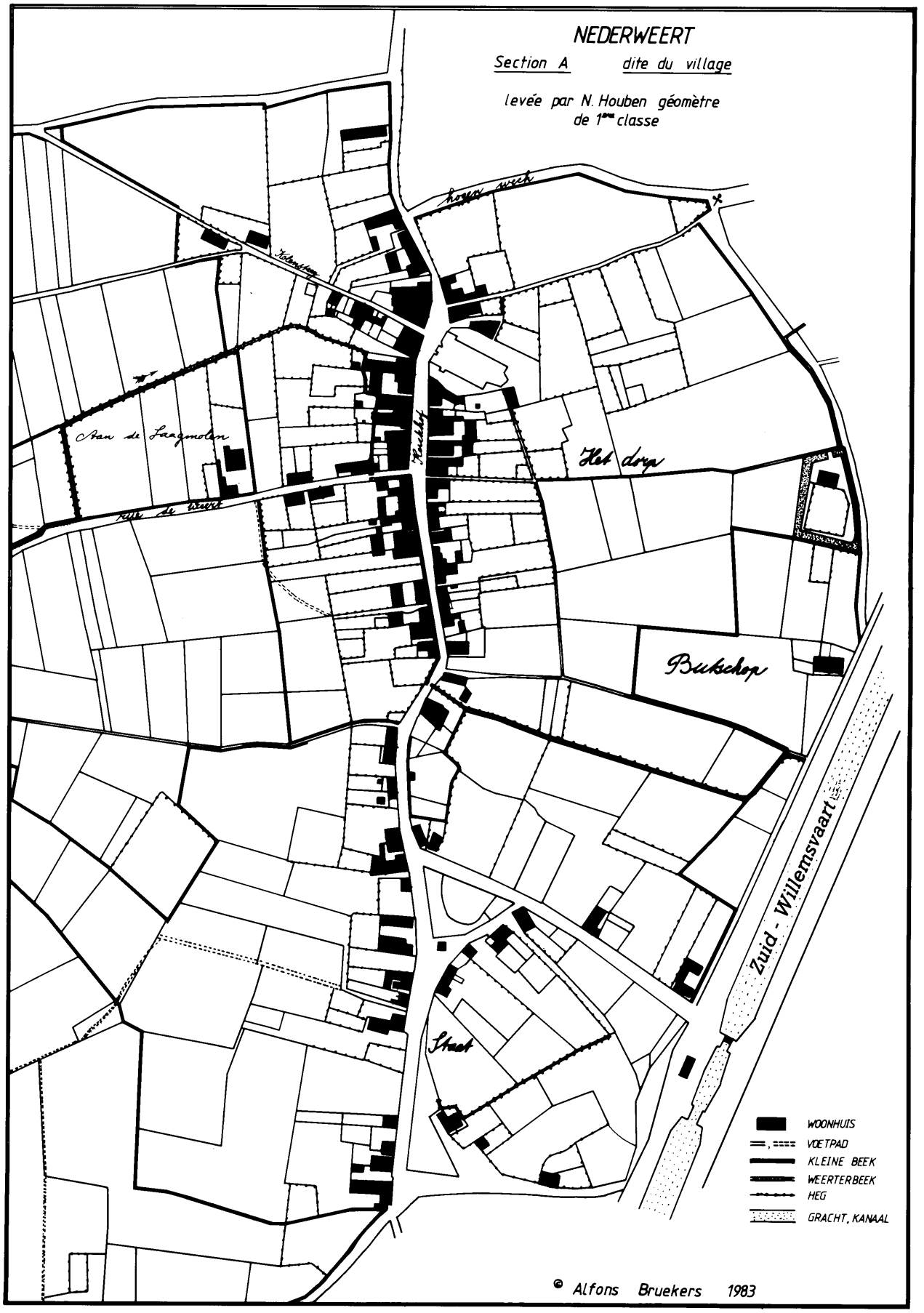

Nederweert-dorp zo'n 150 jaar geleden. Midden-links de „rue de Weert" (de Weertersteeg, nu P. Holtenstraat). Rechts-onder de oude sluis 15, toen nog splinternieuw. Duidelijk komt op deze kaart de lintbebouwing langs de Kerkstraat naar voren

ontvanger de gewoonte heeft in de maand december voor het hele jaar af te rekenen. Dat dit strijdig is met een eerdere bewering waarbij betoond werd, dat de vroedmeester voor iedere verlossing steeds contant voldaan werd, zullen we hier maar in het midden laten. Klagend merkt Vullers in een zijner brieven op, dat Tielemans niet ophoudt gelden te vorderen ***„die hij reeds genoten en vervolgens geen het minste regt op heeft".***

In ieder geval was aan de slepende kwestie over het achterstallige loon door het besluit van Gedeputeerde Staten een einde gemaakt. Maar hoe ging het verder met dat andere geschil? De vraag of er nu wel of niet een vroedvrouw zou komen, hing nog steeds als een heet hangijzer boven Nederweert.

Burgemeester Vullers bleef vragen. De overheid in Maastricht antwoordde evenveel malen, dat er te weinig vroedvrouwen waren, dat de gemeente reeds beschikte over een bevoegde kracht, etc. Het was tenslotte de arrondissementscommissaris Michiels van Verduynen uit Roermond, die in deze netelige zaak de knoop doorhakte en daarmee een soort salomonsoordeel velde. In het kort kwam zijn besluit hierop neer: als het gemeentebestuur zèlf een bevoegde vroedvrouw kon aantrekken, zou hij het verder in Maastricht wel regelen.

Hij kwam hierbij aan beide partijen tegemoet: aan Tielemans door de verzekering dat de overheid slechts een passieve rol zou spelen en aan het gemeentebestuur, door het licht op groen te zetten op de weg, die leidde naar de vervulling van de sinds lang gekoesterde wens van burgemeester A.W. Vullers.

De weg verderop moet bezaaid zijn geweest met vele obstakels, want het zou nog ruim 4½ jaar duren, alvorens een vrouwelijke verloskundige overgehaald kon worden zich metterwoon in Nederweert te vestigen.

Op 12 april 1830 kon de Burgemeester aan de gewestelijke overheid te Roermond meedelen, dat ***„eene zekere Elisabeth Cillen op eene jaarwedde van 80 gulden is aangesteld tot vroedvrouw voor den dienst der armen in deze gemeente".***

Deze 42-jarige, uit Neergladbeek afkomstige vrouw had enkele jaren tevoren haar getuigschrift verworven. Ze was gehuwd met de kleermaker Peter Driessen en ging met hem en hun vier kinderen in de Kerkstraat wonen.

Merkwaardigerwijze hebben de deliberaties van de Raad over deze benoeming pas op 24 juli d.a.v. plaats.

Het kan niet anders zijn, of heel- en vroedmeester Tielemans moet sinds 1825 aangevoeld hebben dat hij in het geschil met het Nederweerter bestuur uiteindelijk toch het onderspit zou delven. Hij woont nog steeds in de hoofdstraat van het dorp met zijn vrouw Magteld en hun drie kinderen. Zijn oudste zoon Ivo, die het vak van zadelmaker heeft geleerd, draagt al wat bij in de kosten van het gezin, dat een inwonende knecht en een dienstmeid ter beschikking heeft. De tweede zoon zal gaan studeren. Tussen hem en het jongste kind Josepha is het leeftijdsverschil zeven jaar. Terwijl de geneesheer zijn medische practijk uitoefent, komen de inwoners hem als kastelein ook regelmatig om een ander soort medicijn vragen...

In de bewaarde archiefstukken wordt het overigens na 1826 wat stiller rond zijn persoon, ofschoon de gespannen verhouding tot burgemeester Vullers voor ons niet onverhuld blijft. In 1827 verzoekt hij om beroepsredenen vrijstelling te bekomen van de burgerlijke verplichting tot het periodiek verrichten van ***hand- en spandiensten.*** Met dit verzoek had hij zich tot het arrondissement in Roermond gewend. In zijn advies aan de Commissaris schrijft Vullers, dat leden van de Raad, brandweer, kerk- en armbestuur hiervan terecht zijn vrijgesteld, omdat zij voor hun diensten geen beloning ontvangen. Maar waarom heel- en vroedmeester Tielemans zich in deze rij van onbaatzuchtige lieden wil scharen, is hem een raadsel. Als districts-geneeskundige geniet hij toch een tractement! En voor zijn verdere medische diensten laat hij zich ***„ruimelijk"*** betalen. Zijn paard kan hij best een enkele keer voor spandienst afstaan, want hij gebruikt het toch alleen maar voor ***„deszelfs akkerbouw en het vervoer van granen".*** Neen, het gevraagde voorrecht dient niet toegekend te worden...

Toen de wet van 1828 de gemeentebesturen voorschreef een commissie voor de ***„schutterlijke dienst"*** in te stellen, werd Tielemans gepasseerd. Als keuringsartsen werden de Weertenaren dr. Rijcken en heelmeester van Swijgenhoven beroepen tot deze commissie, die regelmatig ten huize van de burgemeester vergaderde. Het moet pijnlijk geweest zijn voor Nederweerts eigen dokter.

Zou zijn aanvankelijke beroepsijver intussen toch een deuk hebben gekregen? De provinciale geneeskundige commissie had hem al eens moeten kapittelen over een te beknopt jaarverslag, waarin hij met betrekking tot zijn medisch handelen alleen maar verwees naar de bestaande literatuur. Zij had dit als onvoldoende van de hand gewezen, omdat het haar op die manier niet mogelijk was de zelf gevolgde therapie te achterhalen. Ook moest de commissie hem er meer dan eens op wijzen, dat zijn bevoegdheid als ***„officier van gezondheid"*** de mindere was van die der ***„heelmeesters-ten-plattelande"*** en dat hij alleen maar mocht optreden ***„in het begin des ziektens".***

Uit de notulenboeken van deze commissie blijkt, dat op 15 februari 1830 Tielemans' verslag over zijn ***„werkzaamheden in het district Nederweert"*** gedurende het jaar 1829 werd besproken. Daarna las het achtbare gezelschap, dat zich met zoveel toewijding boog over de volksgezondheidszorg in

De Apoteecker.
De dranck van Christi bloed, Is kostlyck voort gemoed.

Gelyck het Huys der Aartseny
Voor 's lichaams quaal en kranckheid sy,
Soo is, voor al die heyl begeeren,
Terwyl haar't leed der Zielen queld,
Een Winckel, ryckelyck toegesteld,
Die word genoemd, het Woord des heeren

(„Het Menselijk Bedrijf",
Johannes en Caspaares Luiken, 1694)

Limburg, nog slechts eenmaal een periodiek bericht over zijn medische arbeid in onze gemeente: het was zijn verslag over het eerste kwartaal van 1830.
In de lente van dat jaar treffen we onze dokter nog aan bij een droevig ongeval op de Schansstraat. Het tweejarig kindje Hendrina van de Goor was verdronken. Door de Burgemeester gerekwireerd, moet hij een rapport opstellen over de doodsoorzaak. Met de uitvoering van deze trieste plicht verdwijnt hij uit ons gezichtsveld...
Kort na de benoeming van vroedvrouw Elisabeth Cillen – met een zinspeling op haar beroep terecht als een moeilijke bevalling te bestempelen – ging dr. J.M. Rijcken uit Weert de heelkundige verzorging der armen van zijn kleurrijke voorganger overnemen. Zijn arbeid werd beloond met ***„eenen Nederlandschen gulden voor ieder visiet".***
Waarom deze arts zo spoedig plaats maakte voor zijn plaatsgenoot dr. A.W. Janssens, hebben we niet kunnen achterhalen. Wel maken we uit het correspondentieboek van burgemeester A.W. Vullers op, dat hij in het begin van het jaar 1831 reeds door de overheid benaderd werd met de vraag, waarom de gemeente Nederweert een jaar achterop was met de betaling van deze geneesheer door het armbestuur.
Het antwoord van de Burgemeester willen we de lezer niet onthouden. De reden daarvan is, schrijft hij op 1 maart 1831 ***„dat de Gemeenten Heijthuijsen, Hunsel en Stramproij, deelmakende van het Geneeskundig distrikt dezer Gemeente, weigeren de door hen verschuldigde aandeelen te betalen, overigens is aan opgenoemden Geneesheer het door den armen dezer Gemeente verschuldigd gedeelte nooit geweigerd".***
Is het niet zo, dat voor de navorser van de historie veel in nevelen gehuld blijft? Ook in dit geval zullen we het daar maar op houden.
Maar toch met warme gevoelens voor Johannes Gommarus Tielemans, Nederweerts eerste dokter.

Noten

1) „Almanach van Milanen", Gend 1786
„Almanach voor het jaar ons Heere Jesus Christus 1789" Ruremonde 1789.
2) Gruitrode-proces, III/3. Rijksarchief Hasselt.
3) Hieruit mag niet de conlusie getrokken worden, dat Nederweert in de tweede helft van de 18e eeuw totaal verstoken was van medische hulp. Zo was er een vroedvrouw (wijsvrouw), die ten overstaan van de pastoor volgens bisschoppelijk voorschrift een ambtseed had afgelegd. Het begraafboek van de parochie St. Lambertus vermeldt op 13 juli 1760 het overlijden van Rosier Bloemen, door de pastoor „churseyn" genoemd, gehuwd met Elisabeth Peters, wonende „in den Kerckhof".
Als we in dit opstel J.G. Tielemans Nederweerts eerste dokter noemen, houdt dit geen beoordeling in van eerdere geneeskunstbeoefenaren ter plaatse, die hun ambt tijdens het Ancien Régime hebben vervuld, maar van wie in de bestaande archieven helaas geen nadere gegevens achterhaald konden worden.
4) Philips, Rudolf „Gezondheidszorg in Limburg" (Maaslandse monografieën) 32-33 Assen 1980.
5) Allen die de geneeskunst beoefenden (ook de verloskundigen) moesten door deze commissie toegelaten worden. De „geadmitteerden" werden geregistreerd en kwamen dan voor op de officiële lijst (liste général).
6) Deze berusten in het archief van de gemeente Maastricht. Bewaard gebleven zijn de correspondentie-en notulenregisters. Voor dit opstel hebben we geraadpleegd de inv.nos. 01, 5, 6, 7 en 8.
7) Tot 1823 wordt uitsluitend de Franse taal gebruikt.

8) Omtrent dit tijdstip bestaat onduidelijkheid. Uit het correspondentieregister van de prov. geneesk. commissie (inv.no. 6) blijkt, dat Tielemans op 10 feb. 1822 nog te Weert werkzaam en woonachtig is. In een brief van Schout A.W. Vullers d.d. 6 juli 1825 (inv.no. 39, G.A. Nederweert) schrijft deze aan de overheid te Roermond, dat de heel- en vroedmeester zich in 1820 te Nederweert vestigde.
9) Om dit nijpend tekort te bestrijden, had de prov. commissie na 1820 een opleiding tot vroedvrouw geschapen, gevestigd in Maastricht.
10) Het minimum-honorarium voor ,,eene natuurlijke verlossing ten plattelande" was *f* 7,50. Dit bedrag kon Tielemans ook declareren aan het armbestuur. (inv.no. 7).
11) In de omgangstaal destijds meestal aangeduid als ,,de kinderziekte". In 1825 heerste deze in Nederweert zo erg, dat de toestand in de vergadering van de prov. geneesk. commissie besproken werd op verzoek van dr. A.W. Janssen uit Weert. (inv.no. 7).
12) Wetswijziging augustus 1825.

Archief der gemeente Nederweert

Correspondentieboeken Schout/Burgemeester 1822-1831, inv.nos. 38, 39 en 40.
Bevolkingsboeken 1820-1830.
Personele dossiers, inv.no. 764.
Pro justitia 1824-1832, processen-verbaal, inv.nr. 1640.